

Műhely

Matolcsi Zsuzsa

.....

Az iskolai közösségi szolgálat bevezetése

Törődés, egymásra figyelés, elfogadás, segítség, együttműködés, felelősségvállalás. Fontos fogalmak ezek, és fontos, hogy ne csak fogalmak legyenek, hanem a gyerekek, a fiatalok és végül a felnőttek életét irányító értékek. Fontos, hogy jellemvonásokká, a személyiség részévé, belső szükségletté váljanak. Fontos nevelési cél ez, de hogyan érhető el? Példamutatással, feladattal, ismeretátadással, bizonyítással, helyzetbehozással, érveléssel, problémafelvetéssel, deklarációval?

Egy középiskolai pedagógusnak számos nevelési célja van, és számos nevelési eszköz, pedagógiai módszer áll a rendelkezésére. Hitelesen és hatékonyan akkor tudja ezeket az eszközöket alkalmazni, ha a célok világosak és számára is fontosak, ha ismeri az eszközök használati módszereit, valamint ha adottak a használathoz a feltételek is. A 2011 decemberében elfogadott köznevelési törvény egy új pedagógiai eszköz használatát tette kötelezővé, az úgynevezett közösségi szolgálatot, és ezzel nagyon sok kérdést vetett fel.

Az alábbiakban, a közösségi szolgálat definiálása után, kilenc kérdés mentén mutatom be az iskolai közösségi szolgálat bevezetését. A kérdések Bognár Mária *Oktatásfejlesztés, iskolafejlesztés az ezredfordulón* című írása¹ függelékében található kilenc összegző pont alapján születtek.

Definíció

„Az iskolai közösségi szolgálat egy szervezett keretek között (iskolai osztály, csoport, évfolyam, szakkör, diákönkormányzat) végzett tevékenység, amely a helyi közösség érdekeit szolgálja, miközben biztosítja a résztvevők személyes fejlődését és tanulását is. Ilyen tevékenység lehet például a szomszédos óvoda rozsdás kerítésének lefestése, udvari játékainak rendbehozatala; segítségnyújtás rászorulóknak, műsor, beszélgetés egy idősek

1 Bognár Mária (2004): Oktatásfejlesztés, iskolafejlesztés az ezredfordulón. *Új Pedagógiai Szemle*, 1. sz., 40-58.

otthonában vagy gyermekotthonban; kórházi játszóház szervezése beteg gyerekek számára; a helyi park kitakarítása; karácsonyi ajándékgyűjtő akció, ruha- és élelmiszergyűjtés; állatmenhelyen karbantartási munka végzése és kutyasétáltatás; korrepetálás, mentorálás hátrányos helyzetű gyerekek körében – és a sort folytathatnánk szinte a végtelenségig.

Ezen tevékenységek kettős célt szolgálnak. A csoport és az egyén „nemcsak” tesz valamit a köz javára, megold egy problémát, és értéket teremt, hanem tanul is közben: együttműködést, konfliktuskezelést, empátiát, kreatív gondolkodást, projektervezést, felelős döntéshozatalt, felelősségvállalást és még sok egyebet.

Az iskolai közösségi szolgálat tehát mindenekelőtt pedagógiai eszköz. Minden, az iskolai közösségi szolgálatban résztvevő szereplőnek tisztában kell lennie a tevékenységek tanulási céljával, hiszen a szolgálat nemcsak azért történik, hogy változzon és jobb legyen a világ, hanem azért is, hogy a tevékenységbe bekapcsolódó fiatalok (és felnőttek) fejlődjenek. Fejlődjenek személyes és szociális kompetenciáik, szert tegyenek az iskolapadban nem elsajátítható tudásra és készségekre. Így a közösségi szolgálati tevékenységek a tárgyak nélkülözhetetlen kiegészítőivé válnak.”²

1. „Az oktatási reformok gyakran nincsenek hatással a diákok tanulási eredményességére.” Mik a közösségi szolgálat céljai? A bevezetés hatással lesz-e a diákok tanulási eredményességére a célul kitűzött területeken?

Egy új pedagógiai eszköz bevezetése bizonyos tanulási célok elérését kell hogy támogassa, és tanulási eredményeket kell elérni az alkalmazásával. Az iskolai közösségi szolgálat bevezetésekor is elengedhetetlennek kellett volna lennie a definíció tisztázásának és a tanulási célok meghatározásának. Elengedhetetlennek kellett volna lennie továbbá a pedagógusok módszertani felkészítésének.

Számos készség fejlesztése lehet célja a közösségi szolgálati programoknak, fejlesztheti például az együttműködést, az empátiát, az érzelmi intelligenciát, a kommunikációt, a döntéshozatalt, az önbizalmat, a részvételt, a felelősségvállalást, a problémamegoldást, a kritikus és a kreatív gondolkodást, a hiteles vezetői készségeket.³ Cél lehet a projekt-munkában való tapasztalatszerzés, a közösségfejlesztés, társadalmi szolidaritás és együttműködés erősítése, vagy akár a pályaválasztás segítése.

Az Egyesült Államokban a 80-as években kezdték bevezetni az iskolai közösségi szolgálati programokat középiskolákban, egy kisebb oktatási reform részeként, amikor azzal szembesültek, hogy a fiatalok mennyire elidegenedtek az őket körülvevő közösségektől és a társadalom egészétől. Más korcsoportokhoz képest kevesebben szavaztak, kevesebb önkéntes munkát végeztek, és a fő céljuk az anyagi jólét elérése volt. Az ezredfordulóra

2 Demokratikus Ifjúságért Alapítvány honlapja: <http://iksz.i-dia.org/p/iskolai-kozossegi-szolgalat.html> (2013. 07. 23.)

3 Demokratikus Ifjúságért Alapítvány honlapja: <http://www.i-dia.org/p/allampolgari-reszvetel.html> (2013. 07. 23.)

– kutatások alapján⁴ – bizonyítottnak volt mondható, hogy egy minőségi iskolai közösségi szolgálati program fejleszti az egyéni és szociális készségeket, az állampolgári felelősségvállalást, az iskolai teljesítményt, és segíti a tudatos döntést a diákok továbbtanulásával, karrierjével kapcsolatban. Leghatékonyabb módszertani elemnek pedig a reflexiót találták. A szakemberek nagyon fontosnak tartják további kutatások születését annak minél teljesebb megértéséhez, hogy milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy a diákok a lehető legtöbbet fejlődjenek az iskolai közösségi szolgálati programtól.

Magyarországon a nemzeti köznevelési törvény szerint az érettségi bizonyítvány kiadásához ötven óra közösségi szolgálat teljesítése szükséges, amelyet első alkalommal a 2016. január 1-je után érettségiző tanulóknak kell igazolniuk. Ez a 2012/2013. tanévben 9. évfolyamos középiskolai tanulókat már érinti. A tanulók számára a középiskoláknak a 9–11. évfolyamon kell megszervezniük a közösségi szolgálat teljesítésére alkalmas tevékenységeket.

Magyarországon nem készültek előzetes hatásvizsgálatok, amik alapján ki lehetne dolgozni a módszertant a pedagógusok és a fogadószervezetek számára. Munkájukat jelenleg nem segíti felkészítés, valamint szakmai és anyagi támogatást sem kapnak. Nagyon nehéz elképzelni, hogy ilyen feltételek mellett, pontosabban a feltételek ilyen szintű hiánya mellett ez az új pedagógiai eszköz igazán hatással lesz a diákok tanulási eredményességére a célul kitűzött területeken.

2. „A diákok tanulásának eredményességét segítő tartalmi fejlesztés megvalósulásának tényleges színtere az iskola.” Iskolán belüli vagy kívüli feladat a közösségi szolgálat?

A közösségi szolgálatot a legtöbb esetben nem az iskolában végzik a diákok (bár például a klubszoba felújítása vagy egy jótékonyági est megszervezése olyan közösségi szolgálat, ami az iskolában történik), ám a felkészítés és a feldolgozás mindenképpen a pedagógusok feladata, és így a tanulási eredményesség felelőssége az iskoláé.

Ahhoz, hogy egy iskolában megfelelően működjön a közösségi szolgálati program, mindenképpen szükség van a programért felelős, szakmailag felkészült pedagógusokra, valamint támogató iskolavezetésre és tanári karra.

Az 50 óra közösségi szolgálat megszervezése, a diákok felkészítése, munkájuk facilitálása és mentorálása, valamint a pedagógiai feldolgozás a legtöbb magyar pedagógus számára új szerep, amit nemcsak a tantermi munkájával kell összeegyeztetnie, hanem a tanári kar többi tagjával is összhangban kell végeznie. Egy jól működő programnak feltétele tehát, hogy az iskola mint szervezet alkalmas legyen egy közösségi szolgálati program működtetésére.

3. „A tanulószervezetté válás különböző szintjén álló iskolák fejlődését eltérő stratégiákkal szükséges támogatni.” Mennyire állnak készen az iskolák a közösségi szolgálati programra? Milyen támogatásra van szükségük?

4 Shelly H. Billing, (2000): Research on K-12 School-Based Service-Learning: The Evidence Builds. *Phi Delta Kappan*. May 2000. 658-664.

A törvényi bevezetést megelőző TÁRS programból⁵ kiderült, hogy 355 iskola (az 1200 magyarországi középiskolából) szeretné, és áll készen arra, hogy önként jelentkező diákjai számára (nem az összesnek!) szervezzen 30 óra közösségi szolgálatot. Ezek közül 148 pályázatot tudott a minisztérium támogatni. Nem tudjuk, hogy támogatás nélkül hány iskola szeretne és tudna megvalósítani ilyen programokat, de valóban több száz iskolában zajlott az elmúlt években valamilyen formában közösségi szolgálati tevékenység. A legtöbb helyen nem volt része a pedagógiai programnak, hanem egy-két lelkes pedagógus szervezett olyan tevékenységet a diákjainak, amely valamilyen társadalmi probléma lokális vagy globális megoldására irányult. Egyszeri szemétszedéstől kezdve a hónapokon át tartó adománygyűjtésig, ételhordástól az időseknek a napközisek korrepetálásáig, sokféle munkában vettek részt fiatalok szerte az országban. Részt vettek, mert valaki vagy valami erre motiválta őket. 2013 szeptemberétől viszont kötelező 50 óra szolgálatot elvégezniük, és így a motiváció, ami jelenleg is kulcsa a tevékenységeknek, egészen más tőről fakad majd.

Az iskoláknak választ kell keresniük a felmerülő gyakorlati és szakmai kérdésekre. A praktikus kérdéseken túl (hogyan kell dokumentálni a tevékenységeket, mennyire szabályozza a törvény a tevékenységi köröket stb.), a nehezebben megválaszolható kérdések a feladatok és a felelőségek elosztására vonatkoznak, a módszertanról és a jó gyakorlatokról szólnak, a felkészülésre és képzésekre, valamint a koordináló pedagógusok és szakemberek munkájának és munkaidejének a díjazására vonatkoznak.

A válaszadás nehézsége többek között abban rejlik, hogy minden iskolának lehetnek speciális kérdései, és a válaszokat is csak az iskola eddigi tapasztalatai, az alkalmazott pedagógiai módszerek, a diákok és a tanárok ismeretében lehet végiggondolni. Van olyan iskola, ahol úgy döntöttek, hogy csak fogadószervezetknél és szerződéssel, mentorral biztosított helyeken végezhetnek a diákok közösségi szolgálatot, máshol az osztályfőnöknél egyéni megoldásokat is el lehet számolni, mint például az alsó osztályba járó hátrányos helyzetű kisgyerekek rendszeres korrepetálását matematikából, vagy egy magányos és idős bácsival történő sakkozást és beszélgetést minden péntek délután. Van olyan iskola, ahol a 10. évfolyamon a felkészítő órák után 6 hónap alatt mindenki elvégzi majd a választott szolgálati tevékenységet, és aztán egy portfólióban számol be róla. Néhol a fogadószervezetek képviselői készítik fel a diákokat. Van, ahol a felsőbb évfolyamokba járók mesélnek a tapasztalataikról, és ami így nekik a feldolgozás része, az a fiatalabbaknak felkészülés és motivációszerzés is egyben.

Nincs egységes megoldás, nincsenek egy az egyben átemelhető gyakorlatok. Minden iskola más szinten áll a tanulószervezetté válás szempontjából is és a közösségi szolgálatban való jártasság és hozzáállás szempontjából is, ezért különböző támogatást igényelne ahhoz, hogy kialakítsa a saját rendszerét.

4. „A tanulás fejlesztésének kulcsa a pedagógusok kezében van.” Mi a pedagógus szerepe?

5 A Társadalmi Szolidaritás Program (TÁRS-Program) http://old.wekerle.gov.hu/?oldal_id=709 (2013. 07. 23.)

Természetesen az iskolai közösségi szolgálati programok sikerességének a kulcsa is a pedagógusok kezében van. Az ő felkészítésük, szakmai és anyagi elismerésük nélkül nem lehet elindítani a programot.

A törvény bevezetésekor sokat hivatkoztak a Nemzetközi Érettségi Programra⁶, amelynek egyik alapeleme a közösségi szolgálat. Azokban az iskolákban, ahol van Nemzetközi Érettségi Program, azt egy koordináló pedagógus vezeti, aki felkészítő tréningen vett részt, illetve szakmai továbbképzéseken is rendszeresen részt kell, hogy vegyen. Munkaköre, felelőssége tisztázott és természetesen a feladata elvégzése tanóráként számít a munkaidejébe, fizetésébe.

A végrehajtási rendeletben⁷ a következő mondatok szerepelnek: „Középiskolában meg kell szervezni a tanuló közösségi szolgálatának teljesítésével, dokumentálásával összefüggő feladatok ellátását. A tanuló osztályfőnöke vagy az ezzel a feladattal megbízott pedagógus a tanuló előmenetelét rögzítő dokumentumokban az iratkezelési szabályok megtartásával nyilvántartja és folyamatosan vezeti a közösségi szolgálattal összefüggő egyéni vagy csoportos tevékenységet, amely alapján az Nkt.-ban az érettségi bizonyítvány kiadásának feltételeként meghatározott ötven óra közösségi szolgálat elvégzése igazolható legkésőbb a tanuló érettségi bizonyítványa kiadásának időpontjára.”

Jelenleg tehát, amennyiben nincsen(ek) az iskolában kinevezve koordinátor tanár(ok), akkor az osztályfőnök feladata a közösségi szolgálat megszervezése és dokumentálása a diákjai számára. Fontos, hogy minden pedagógus ismerje a közösségi szolgálat tanulási céljait, de nem várható el, hogy minden osztályfőnök használni tudja és használni akarja ezt a pedagógiai eszközt. Fontos, hogy a közösségi szolgálat elismert és megbecsült része legyen az iskola életének, de koordinálni, a programot vezetni csak olyan pedagógusoknak szabad, akik saját akaratukból választják ezt a feladatot, és akiknek felkészültségük és saját tapasztalatuk van ezen a területen. Nekik természetesen órakedvezmény vagy plusz fizetés járna a munkájukért.

5. „A pedagógusok tanulásának a saját munkahelyük legalább annyira fontos színtere, mint a továbbképzések.” Szükség van-e képzésre?

Az iskolai közösségi szolgálatot koordináló pedagógusoknak felkészítő képzés után szabadna csak elkezdniük a munkát. (Magyarországon körülbelül 1200 érettségit adó középiskola van, és minden iskolában legalább két képzett pedagógusnak kellene lennie.) A képzés során a résztvevőknek meg kell ismerkedniük az iskolai közösségi szolgálat módszertanával, szervezési feladataival, az iskolai és a fogadószerzetekkel történő koordinációs feladatokkal, valamint hazai és külföldi jó gyakorlatokkal. A koordináló pedagógusnak mindenképpen saját élménnyel kell rendelkeznie közösségi szolgálati tevékenységekben.

6 <http://www.karinty.hu/pages/ib/hu/>

7 20/2012(VIII:31.) EMMI rendelet http://jogszabalykereso.mhk.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=154663.610156 (2013. 07. 23.)

A képzést követi a program elindítása az iskolában. Az összes érintettnek értenie kell a közösségi szolgálat célját, és ennek a kommunikációja nagyrészt a koordináló pedagógusok feladata. A tapasztalatok azt mutatják (budapesti Alternatív Közgazdasági Gimnázium, Karinthy Frigyes Gimnázium, miskolci Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, Waldorf iskolák), hogy egy közösségi szolgálati program sikeres működéséhez majd' 10 éves gyakorlatra van szükség. Ennyi idő alatt alakulnak ki megbízható kapcsolatok a fogadószervezetekkel, és gyűlik fel elég tapasztalat egy-egy tevékenységi körben. A felkészítés és feldolgozás is ennyi idő után válik megszokott gyakorlattá, és épül be a közösségi szolgálat az iskola életébe.

A közösségi szolgálat koordinálása a pedagógus részéről is folyamatos reflexiót igényel. Fontos továbbá a tevékenységi körök gyakori újragondolása, más iskolák jó gyakorlatainak megismerése, valamint a diákok vagy a szülők új kezdeményezéseinek beépítése a programba.

6. „A pedagógus tanulása, fejlődése eredményesebb, ha a megszerzett új tudás az iskolafejlesztési folyamatban hasznosul, annak szerves elemét jelenti.” Mennyire kell beépülnie a közösségi szolgálati programnak az iskola életébe?

A közösségi szolgálat mint pedagógiai eszköz könnyebben illeszkedik egy demokratikus iskolavezetéssel rendelkező, személyiségközpontú iskolába. Nehéz a személyes és szociális készségfejlesztést célul tűzni egy olyan iskolában, ahol eddig csak a tantárgyi tudás átadására és számonkérésére volt módszertana a pedagógusoknak, ahol még nem ismert a csoportmunka vagy a projektoktatás. A közösségi szolgálati program hatással lesz az egész iskolai szervezetre és változtatni fogja azt, ellenkező esetben egy különálló elem lesz az iskola életében, ami csak konfliktusokhoz és eredménytelenséghez vezethet.

Könnyebb dolga lesz azoknak az iskoláknak, ahol nem úgy tekintenek a közösségi szolgálatra, mint egy új trendre, egy új módszerre, hanem találnak az iskolai életükben már létező hagyományokat vagy korábbi önkéntes tevékenységeket, és a már működő gyakorlatot bővítik és igazítják az 50 órás közösségi szolgálat programhoz.

7. „A szervezetek és pedagógusok tanulásának fontos színtere a hálózati (egymástól való) tanulás, de ez nem válhat kizárólagossá, de a fejlődést támogató rendszereket gazdagító egyik fontos elemének számít.” Miben kell együttműködni?

Fontos, hogy az egész tanári kar lássa együtt és külön-külön is, hogy miért hasznos számára a közösségi szolgálat mint pedagógiai eszköz. Szívesebben fogadják ezt a kezdeményezést, ha tudják, hogy javul tőle a diákok iskolai teljesítménye, pozitívabb lesz a hozzáállásuk az iskolához, a tanuláshoz, együttműködőbbek lesznek, javul az önismeretük.

A közösségi szolgálati program együttműködést vár el a tanári kartól, de fontos, hogy tisztázottak legyenek a munkakörök és a felelőségek a programban, megfelelő legyen a szervezettség és az irányítás.

Egy-egy városban, budapesti kerületben, akár megyei szinten is, mindenképpen összefogásra van szükség. A fogadószervezeteknek éppúgy fel kell készülniük a középiskolások fogadására, mint az iskoláknak a küldésükre. Ezen kívül mindkét oldal munkáját

nagyban segíti, ha az egy körzetben lévő iskolák ismerik egymás programját, és felosztják, megosztják egymás között a tevékenységeket.

8. „A hálózati tanulásnak jó eszköze lehet az interaktivitásra építő, a közös tudásbázis építését támogató vagy az információkat komplexen kínáló világháló.” Miben segíthet a világháló?

A közösségi szolgálati programoknak is „jó eszköze lehet az interaktivitásra építő, a közös tudásbázis építését támogató vagy az információkat komplexen kínáló világháló”, főleg a fogadóhelyek keresésére, a jó gyakorlatok megismerésére, inspiráló kisfilmek megnézésére, megosztására.

Számos iskola jelezte, hogy egy adatbázisra lenne szüksége, ahol fogadószervezeteket találhatna a diákjai számára. Ilyen adatbázist lehet készíteni, ám ez komoly és folyamatos szakmai munkát igényel. Az informatikai háttér is fontos, hiszen egy technikailag jól működő weboldalra van szükség, még ennél is fontosabb, hogy a felkerülő fogadószervezetek valóban érvényes és felelősen végiggondolt tevékenységekre hívják ezeken az oldalakon a diákokat. A fogadószervezeteknek pedig megbízható választ kell kapniuk az iskoláktól a tevékenységekre jelentkezők számáról. A legtöbb esetben elkerülhetetlen a személyes kommunikáció az iskolai és a fogadószervezeti koordinátor között.

Akár országos, akár helyi közösségi szolgálati programokat támogató weboldalokról van szó, elengedhetetlen egy a közösségi szolgálatot ismerő, tapasztalt szakember, aki felügyeli az oldalt, és annak érvényességéről, hitelességéről, megbízhatóságáról folyamatosan gondoskodik.

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet készített egy honlapot: kozossegi.ofi.hu, ahol már láthatók, olvashatók jó gyakorlatok és dokumentumok, és egy adatbázisból felkerült rá számtalan szociális intézmény neve és címe. A honlap azonban csak úgy lesz élő, aktuális és valóban támogató, ha egy szakember irányítja a feltöltéseket, biztosítja azok minőségét és megbízhatóságát.

9. „Az oktatási reformok eredményessége függ az implementációt segítő támogató rendszer komplexitásától.” Mennyire támogat az iskolán kívüli környezet?

Az iskolai közösségi szolgálati programok eredményessége nagyrészt a pedagógusok szakmai és anyagi támogatásától függ, valamint az iskola mint szervezet hozzáállásától. Mindazonáltal a közösségi szolgálati tevékenységek a fogadó intézmények vagy civil szervezetek munkájára is hatással lesznek. Amennyiben ezek a szervezetek és intézmények elég fontosnak tartják a közösségi szolgálat céljait, és saját céljaikkal összeegyeztethetőnek találják, akkor ők is támogathatják, megkönnyíthetik az iskolák munkáját. Az elmúlt fél évben számos civil szervezet kezdett el az iskolák támogatásában gondolkodni, és akár komoly fejlesztéseket elindítani a saját szervezetükben annak érdekében, hogy a középiskolások hasznos munkát tudjanak náluk végezni, amiből a diákok is és ők is sokat tanulhatnak.